

JERZY ŻYWICKI

ARCHITEKTURA NEOGOTYCKA NA LUBELSZCZYŹNIE. UZUPEŁNIENIE

Abstrakt. Autor artykułu w latach 1988–1992 prowadził badania dotyczące architektury neogotyckiej na Lubelszczyźnie. Ich efektem było wyszukanie stu dwudziestu budowli neogotyckich rozmieszczonych w osiemdziesięciu dziewięciu miejscowościach. Zostały one omówione w pracy doktorskiej pt. *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*, obronionej w 1994 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i opublikowanej w 1998 roku w formie książkowej. Możliwości badacze, jakie przyniosły kolejne lata, zwłaszcza te związane z korzystaniem z internetu, ujawniły istnienie obiektów nie dostrzeżonych w dawnych badaniach. Prezentuje je niniejszy artykuł. Jest ich dwadzieścia pięć, w tym sześć świątyń, cztery kaplice cmentarne, trzynaście kapliczek przydrożnych oraz dwa obiekty świeckie. Spośród nich tylko dwie budowle (kościół w Stoczku Łukowskim i Woli Osowińskiej) są przykładami większych realizacji architektonicznych, gotycyzowanymi z zewnątrz i wewnątrz, a ponadto odwołującymi się do średniowiecznych struktur budowlanych. Nawiązanie do stylu gotyckiego w pozostałych budowlach ogranicza się do ich kostiumu zewnętrznego, a ponadto wyraża się stosowaniem bardzo wąskiego repertuaru form.

Słowa kluczowe: neogotyki; architektura; Lubelszczyzna; uzupełnienie badań

NEO-GOTHIC ARCHITECTURE IN THE LUBLIN REGION: A SUPPLEMENT

Abstract. Between 1988 and 1992, the author of this article conducted research on Neo-Gothic architecture in the Lublin region. As a result, he identified 120 Neo-Gothic buildings located in 89 towns and villages. They were discussed in his doctoral thesis entitled 'Neo-Gothic Architecture in the Lublin Region', defended in 1994 at the Catholic University of Lublin and published in book form in 1998. The opportunities that subsequent years brought to researchers, especially those related to the

Dr hab. JERZY ŻYWICKI, prof. UMCS – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Filologiczny, Instytut Nauk o Kulturze; adres do korespondencji: Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; e-mail: jerzy.zywicki@mail.umcs.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8782-6566>.

use of the Internet, revealed the existence of objects that had not been noted in earlier studies. They are presented in this article. There are twenty-five of them, including six temples, four cemetery chapels, thirteen roadside shrines and two secular buildings. Of these, only two buildings (the churches in Stoczek Łukowski and Wola Osowińska) are examples of larger architectural projects, Gothicised both externally and internally, whilst also drawing on medieval building structures. References to the Gothic style in other buildings are limited to their external appearance and are expressed through the use of a very narrow repertoire of forms.

Keywords: Neo-Gothic; architecture; Lublin region; supplementary research

Ponad trzydzieści lat temu obroniłem pracę doktorską pt. *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*, przygotowaną pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Chrzanowskiego. Artykuł zamieszczony poniżej traktuję jako konieczne dopełnienie jej treści. Wcześniej jednak nieco wspomnień...

Na seminarium doktoranckie zgłosiłem się z własnym tematem dotyczącym architektury neogotyckiej. Zamierzeniem było stworzenie korpusu tej architektury na Lubelszczyźnie¹. Badania miały objąć pełny zakres budowli neogotyckich, bez wprowadzania jakichkolwiek ograniczeń ze względu na funkcję, formę, czy czas ich powstania. Jedynym kryterium określającym ich przedmiot miały być cechy stylistyczne, a więc posługiwanie się zespołem motywów gotyckich. To zaś narzucało konieczność zainteresowania się obiektami, dla których inspiracja gotykiem była niewątpliwa, jak i tymi, które choć generalnie prezentowały inne formy stylowe, wykorzystywały także pewne charakterystyczne dla niego elementy. Profesor zaakceptował temat, uprzedzając że nie będzie łatwo. Miał rację. Budowle powstałe po połowie XIX stulecia (a wśród nich mieści się przeważający odsetek „neogotyków”) w większości nie były wówczas uwzględniane przez „Katalog Zabytków Sztuki w Polsce”, a w konsekwencji nie były również ewidencjonowane przez konserwatorów wojewódzkich czy miejskich. Niestety – na co zwracał uwagę Tadeusz S. Jaroszewski, jeden z pierwszych badaczy i monografistów architektury neogotyckiej w Polsce – nie były też chronione².

Już na początku badań okazało się, że interesująca mnie architektura, pomijając kilka najbardziej znanych dzieł, takich jak puławski Dom Gotycki czy lubelski Zamek, jest nie tylko nie opracowana, lecz nawet nie jest dostatecznie zewidencjonowana. Dlatego pierwszym problem było jej wyszukanie. Ostatecznie listę neogotyckich budowli

¹ Termin „Lubelszczyzna” przyjęto jako umowny, oznaczający obszar leżący w międzyrzeczu Wisły i Bugu, terytorialnie zgodny z województwem lubelskim sprzed jego podziału w 1975 roku; Jerzy Żywicki, *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie* (Lublin: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1998), 9.

² Tadeusz S. Jaroszewski, *O siedzibach neogotyckich w Polsce* (Warszawa: PWN, 1981), 4.

Lubelszczyzny mogłem sporządzić dopiero w wyniku własnych penetracji jej terenu, połączonych z szeroko zakrojonymi kwerendami archiwalnymi i szperaniem po starych czasopiśmie. Badania w terenie prowadziłem przez cztery lata (1988–1992). Ich efektem było przebadanie stu dwudziestu zabytków rozmieszczonych w osiemdziesięciu dziewięciu miejscowościach.

Dysertację doktorską obronioną na Wydziale Humanistycznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 1994 roku recenzowali wybitni znawcy przedmiotu – profesorowie Tadeusz S. Jaroszewski oraz Andrzej K. Olszewski. Rok później została nagrodzona w konkursie ogłoszonym przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków na najlepsze prace studialne, naukowe i popularyzatorskie w zakresie ochrony zabytków i muzealnictwa, a w 1998 roku doczekała się publikacji książkowej³.

Wydawać się mogło, że temat architektury neogotyckiej na Lubelszczyźnie został zamknięty. Kolejne lata ujawniały jednak istnienie obiektów nie dostrzeżonych podczas badań z lat 1988–1992 – tych, o których piszę poniżej. W tym miejscu nie sposób pominąć refleksji dotyczącej tego, jak bardzo w ciągu ostatnich trzydziestu lat zmieniły się możliwości i narzędzia badawcze. Trzeba przypomnieć, że wtedy, gdy przygotowywałem swoją dysertację, albo jeszcze nie istniały, albo nie były powszechnie dostępne, takie urządzenia jak komputer, aparat cyfrowy czy telefon komórkowy. Dziś poszukiwania interesujących nas obiektów zaczynamy od internetu. Ten jednak, choć w Polsce funkcjonuje od połowy 1991 roku, popularny stał się dopiero kilka lat później. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku nieznane były jeszcze cyfrowe bazy danych, zdjęcia satelitarne, digitalizacja materiałów archiwalnych lub fotograficznych. Z dzisiejszej perspektywy oceniam, że ówczesne badania prowadziłem „po omacku”. Nierzadko o istnieniu jakiejś budowli dowiadywałem się przypadkiem, np. tylko dlatego, że wypatrzyłem ją przez szybę autobusu, którym akurat podróżowałem.

Obiekty omawiane poniżej zostały wyszukane przy zastosowaniu dzisiejszych możliwości – przede wszystkim poszukiwań internetowych. Słowa uznania należą się również regionalistom. Kwerenda przeprowadzona w Dziale Bibliografii Lubelszczyzny i Wiedzy o Regionie w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie ujawnia, jak bardzo w ostatnich latach wzrosło zainteresowanie historią regionalną i lokalną. Obecnie nie tylko powiaty czy gminy, lecz często nawet małe miejscowości mają swoje monografie. Wiele z nich dostarczyło mi wiadomości o niedostrzeżonych wcześniej obiektach, zwłaszcza trudnych do odnalezienia dziełach małej architektury sakralnej.

³ Jerzy Żywicki, *Architektura neogotycka*.

Wśród „odkryć” uzupełniających wiedzę o architekturze neogotyckiej na Lubelszczyźnie dominują świątynie, kaplice cmentarne oraz kapliczki przydrożne. Obiekty świeckie ograniczają się do dwóch przykładów.

ŚWIĄTYNIE

Najstarsza z nich znajduje się w Śniatyczach – wsi w pow. zamojskim. Wzniesiono ją w 1838 roku z fundacji hrabiego Antoniego Załuskiego, ówczesnego właściciela miejscowości, jako drewnianą cerkiew unicką⁴. Od likwidacji unickiej diecezji chełmskiej w 1875 roku była cerkwią prawosławną, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przejął ją Kościół rzymskokatolicki. W 1919 roku została poddana restauracji, podczas której zatarciu uległy jej pierwotne neogotyckie elementy⁵. Obecnie jest kościołem filialnym parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Dubie. Jest niedużą, dwudzielną budowlą z prezbiterium skierowanym na północ. Ma jednonawowy korpus z kruchtą od frontu, prostokątne prezbiterium o trójbocznym zamknięciu i z zakrystią przy wschodnim boku. Znamiona neogotyku są w niej nikłe – ograniczone do schodkowych szczytów nawy i przedsionka, a także wykrojów okien. Te ostatnie są prostokątne, ale dzięki dwuspadowym zwieńczeniom przypominają otwory ostrołukowe.

Jak zauważa Agnieszka Szykuła:

Novum okazało się wprowadzenie w bryle cerkwi śniatyckiej cech stylistycznych przywołujących popularny w połowie XIX w. na Zamojszczyźnie neogotyk. Cerkiew w Śniatyczach byłaby jedynym zachowanym przykładem zastosowania tego stylu na Zamojszczyźnie w architekturze drewnianej⁶.

Zaś inny badacz pisząc o tej samej budowli ocenia, że występujące w niej pseudogotyckie schodkowe szczyty ilustrują „zjawisko prób przyswajania przez cieśłów form

⁴ Akta o cerkwi w Śniatyczu, 1918–1938, rep. 61 XII 7, Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie; Jan Górak, *Dawne cerkwie drewniane w województwie zamojskim* (Zamość: Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, 1984), 36; Józef Niedźwiedz, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego* (Zamość: Kresy, 2003), 508; Agnieszka Szykuła, „Zespół cerkiewny w Śniatyczach koło Zamościa”, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 4 (2006): 233, il. 3–4. W niektórych publikacjach występuje błędne określenie fundatora cerkwi (zamiast Antoni Załuski – Antonina Załuska), zob. *Tomaszów Lubelski i okolice*, oprac. Ryszard Brykowski, seria: Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 8, z. 17 (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1982), 58; Marek T. Zahajkiewicz, *Diecezja lubelska. Informator historyczny i administracyjny* (Lublin: Wydawnictwo Kurii Biskupiej, 1985), 348.

⁵ Ryszard Brykowski, *Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Rzeczypospolitej* (Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, 1995), 197.

⁶ Szykuła, „Zespół cerkiewny w Śniatyczach”, 235.

dziwiętnastowiecznej, ozdobnej fasady, przynoszących z reguły dość groteskowe rezultaty”⁷.

W Blinowie – wsi w pow. kraśnickim – w 1899 roku wzniesiono kościół pw. św. Jana Chrzciciela i Andrzeja⁸. Jest to drewniana i obustronnie oszalowana deskami budowla z dachami pobitymi ocynkowaną blachą, niewielką kruchtą od frontu, zbliżoną w planie do kwadratu jednoprzestrzenną nawą oraz nieco niższym i węższym od niej prezbiterium z trójboczną absydą i zakrystiami po bokach. O neogotyckim charakterze świątyni świadczą ostrołukowe okna, a także kształt kruchty zaopatrzonej w ostrołukową fasadę oraz dach o ostrołukowym profilu.

Wola Osowińska jest niewielką wsią w pow. radzyńskim. Niegdyś należała do parafii Wniebowzięcia NMP w Kocku, od 1930 roku jest samodzielną parafią pw. Narodzenia MMP⁹. Jej świątynią parafialną jest neogotycki kościół, którego budowa obejmuje dwa znacznie oddalone w latach etapy: 1854–1856 i 1991–1995. Pierwszy z nich wiąże się z inicjatywą podjętą przez ówczesnych właścicieli wsi – Feliksa Jaźwińskiego i jego żonę Ludwikę z Nowodworskich – by należący do nich zespół dworsko-parkowy uzupełnić o murowaną kaplicę przeznaczoną na grobowiec rodziny fundatorów. Jej projekt zamówiono u Bolesława Podczaszyńskiego, znanego warszawskiego architekta¹⁰. Ten zaś zaprojektował niedużą jednonawową budowlę złożoną ze smukłego dwuprzęsłowego korpusu nawowego na rzucie prostokąta oraz dodanego do niego od wschodu niższego i węższego, również prostokątnego, ale zamkniętego trójbocznie, jednoprzęsłowego prezbiterium. Według tego projektu wzniesiono ceglana budowlę z dachami pokrytymi ceramiczną dachówką – dwuspadowym nad korpusem i pięciospadowym nad prezbiterium. W widoku zewnętrznym neogotyckimi akcentami jej bryły były uskokowe skarpy, narożne kwadratowe filary z osadzonymi na nich ośmiobocznymi

⁷ Piotr Krasny, *Architektura cerkiewna na ziemiach Ruskich Rzeczypospolitej 1596–1914* (Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 2003), 367.

⁸ Akta kościoła parafialnego w Blinowie, 1828–1909, 1923–1939, rep. 60 IV b 10, Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie; Marek Nasiadka, *Powiat kraśnicki. Leksykon krajoznawczy* (Kraśnik: Wydawnictwo MAD Graf, 2010), 18–19; Remigiusz Mazurek, *Kościół św. Jana w Blinowie (gm. Szastarka). Inwentaryzacja architektoniczna budynku kościoła i dzwonnicy*, mps sygn. 13309 (WUOZ w Lublinie, czerwiec 2000). Skróć WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

⁹ *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, red. ks. Mieczysław Głowacki (Siedlce: Kuria Diecezjalna w Siedlcach, 1985), 205; Krystyna Kozuch, *...bo tu mój dom. Wola Osowińska dawniej i dziś* (Wola Osowińska: Towarzystwo Regionalne im. Wacława Tuwalskiego, 2001), 23–26; Paweł Orłowski, „Zarys dziejów parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Woli Osowińskiej”, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 15 (2017): 211–213.

¹⁰ Franciszek Maksymilian Sobieszczański, „Bolesław Podczaszyński”, *Tygodnik Ilustrowany*, nr 47 (18.11.1876): 322; Józef Łepkowski, *Bolesław Podczaszyński (Wspomnienie pośmiertne)* (Kraków: nakładem i czcionkami drukarni „Czasu”, 1876), 5; *Powiat radzyński*, oprac. Katarzyna Kolendo-Korcza, Anna Oleńska i Marcin Zgliński, seria: Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 8, z. 16 (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2019), LIII, 226–229.

wieżyczkami z iglicowymi daszkami, ostrołukowe okna z maswerkową stolarką oraz zamknięty profilowanym ostrołukiem portal z trójkątnym szczytem i dwoma flankującymi go wieżyczkami (fot. 1). Wnętrze kaplicy otrzymało krzyżowo-żebrowe sklepienia. W korpusie nawowym i w prezbiterium wsparciem dla żebrowych sklepiennych były opięte słupkami przyściennie filary z roślinnymi, pseudokorynckimi kapitelami, a w absydzie konsolowe wsporniki. Arkada łuku tęczowego otrzymała ostrołukowy wykrój. Uroczystość poświęcenia kaplicy odbyła się w roku 1856. W kolejnych latach kaplica, obsługiwana przez kapłanów przydzielanych przez kurię diecezjalną, była nie tylko miejscem modlitwy dla właścicieli dóbr Wola Osowińska, lecz także dla mieszkańców okolicznych wsi. W 1930 roku, gdy erygowano parafię w Woli Osowińskiej, podjęto starania o obszerniejszy kościół. W 1931 roku grunt pod jego budowę, a także pod plebanię i proboszczowskie budynki gospodarskie, ofiarował bezpłatnie inż. Edward Krzeziński, ówczesny właściciel majątku¹¹. I choć powołano komitet budowy kościoła i zamówiono jego projekt u jednego z warszawskich architektów, to do realizacji inwestycji ani wówczas, ani przez ponad pięć kolejnych dekad nie doszło. Aż do lat 90. XX wieku rolę kościoła parafialnego w Woli Osowińskiej pełniła niewielka kaplica Jazwińskich. W 1990 roku podjęto zabiegi dotyczące jej powiększenia. Projekt rozbudowy opracował Włodzimierz Zmysłowski, architekt z Lublina¹², a prace budowlane przeprowadzono w latach 1990–1997. Nie zmieniły one zasadniczego kształtu kaplicy, wymagały jednak rozbiórki jej fasady, bowiem istotą jej rozbudowy była dobudowa znacznie od niej szerszej i dłuższej części nawowej. W rezultacie dawna kaplica dworska stała się prezbiterium nowego kościoła. Dobudowana część nawiązała do pierwotnego stylu świątyni. Jest murowana z cegły, opięta uskokowymi skarpami, a na narożach kwadratowymi filarami z wieżyczkami osłoniętymi wysokimi iglicowymi daszkami. Ma ostrołukowe okna i żebrowe sklepienia. W fasadzie odtworzono dawny portal. Zmian jest niewiele. Dotyczą dachu, którego pierwotne pokrycie zastąpiła blacha. Nowością jest też białe tynkowany detal mocno kontrastujący z czerwienią ceglanych elewacji. Białe są szczyty kościoła, portal i jego oprawa, wieżyczki ponad narożnymi filarami, cokół oraz gzymsy wieńczące elewacje. Trudno jednak nie dostrzec, że bryła dzisiejszej

¹¹ „Prośba mieszkańców skierowana od Księdza Biskupa w sprawie założenia parafii w Woli Osowińskiej”, Facebook. GOKiS Borki, dostęp 30.11.2025, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1207348327863630&set=pcb.1207348487863614>.

¹² Projekt rozbudowy kościoła znajduje się w Archiwum parafii Narodzenia NMP w Woli Osowińskiej, zob. Orłowski, „Zarys dziejów parafii”, 219. W. Zmysłowski (1929–2018) dyplom architekta uzyskał w 1953 roku na Wydziale Architektury Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Był członkiem Stowarzyszenia Architektów Polskich o. Lublin oraz członkiem Lubelskiej Okręgowej Izby Architektów RP, zob. „In memoriam. Pamięci Architektów Polskich. Arch. Włodzimierz Zygmunt Zmysłowski”, Izba Architektów RP, dostęp 5.10.2025, https://www.archimemory.pl/pokaz/wlodzimierz_zmyslowski,20070.

świątyni daleka jest od lekkości i smukłości, jaka charakteryzowała dworską kaplicę Jażwińskich (fot. 2–3).

W Stoczku Łukowskim – miasto w północnym krańcu woj. lubelskiego – znajduje się neogotycki kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP¹³. Wybudowano go w latach 1909–1923 według projektu Józefa Piusa Dziekońskiego jako orientowaną, murowaną z cegły i wspartą na kamiennym fundamencie budowlę na rzucie wydłużonego krzyża¹⁴. Otrzymał trójnawowy korpus z wysoką frontową wieżą, transept, trójbocznie zamknięte prezbiterium z zakrystią i skarbczykiem po bokach, a także umieszczone ponad nimi galerie, które na kościół otwierają się ostrołukowymi prześwitami. W jego zewnętrznym widoku zwracają uwagę smukłe ostrołukowe okna, uskokowe skarpy, a przede wszystkim bogate opracowanie fasady z trzema portalami, krenelażowymi szczytami, wielobocznymi wieżyczkami oraz białotylnkowanymi blendami. Architektonicznymi akcentami wnętrza są sklepienia gwiaździste z białymi wysklepkami i czerwono-ceglanymi żebrami, a także pozostawione w czerwonej cegle wieloboczne filary, podokienne gzymsy oraz wiązkowe słuźki, na które spływają żebra sklepień¹⁵. Zarówno neogotycki drewniany ołtarz główny, jak i dwa ołtarze boczne, harmonizują z architekturą kościoła¹⁶.

Zaprezentowany wyżej wykaz neogotyckich kościołów uzupełniają dwie kaplice przeznaczone na odprowadzanie nabożeństw. Obie znajdują się we wsiach pow. radzyńskiego – w Jurkach i Turowie.

W Jurkach w 1863 roku wzniesiono z inicjatywy Franciszka Wismonta, ówczesnego właściciela wsi, prywatną neogotycką kaplicę¹⁷. Postawiono ją na gruntach dworskich, przy alei lipowej biegnącej do dworu, jako niedużą murowaną i otynkowaną budowlę

¹³ Zenon Wolski, *Łuków i Ziemia Łukowska. Kalendarium 1233–1994* (Łuków: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, 1996), 71; Józef Filipczuk, *Uroczystości patriotyczno-religijne i rocznicowe w Stoczku Łukowskim w XX wieku* (Stoczek Łukowski: Towarzystwo Przyjaciół Stoczka Łukowskiego, 1998), 16; Henryk Drozd, *Z Drozdem i Zbirkiem przez Łuków i okolice. Mały przewodnik* (Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej „Unitas”, 2020), 93–96.

¹⁴ „Historia”, Parafia Stoczek Łukowski, dostęp 25.10.2025, <https://parafiastoczeklukowski.pl/historia>; *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji siedleckiej*, 287; Andrzej Majdowski, „Stan badań nad twórczością Józefa Dziekońskiego w zakresie architektury sakralnej. W 150-lecie urodzin architekta”, *Ochrona Zabytków* 47, nr 3–4 (1994): 261.

¹⁵ Cegła użyta do budowy kościoła pochodziła ze specjalnie założonej w tym celu cegielni w pobliskiej Zgórznicy; Piotr Czepas, „Dzieje działalności przemysłowej w Stoczku Łukowskim i okolicach”, *Zeszyty Wiejskie*, z. 22 (2016): 485.

¹⁶ Projektantem ołtarza głównego był warszawski rzeźbiarz i snycerz Wincenty Bogaczyk; Drozd, *Z Drozdem i Zbirkiem*, 93–96. Można z nim łączyć także ołtarze z neogotyckich kościołów Lubelszczyzny w Łopienniku, Mełgwi, Trzuszczanach i Wojcieszkowie, zob. Żywicki, *Architektura neogotycka*, 42, 254, 261–262, 322, 336.

¹⁷ *Powiat radzyński*, oprac. Kolendo-Korczak i in., 59–60, il. 105; Piotr Szkurlatowicz, „Zarys dziejów parafii”, w: *Szkice z dziejów Kąkolewnicy i okolic*, red. Piotr Szkurlatowicz (Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych), 148–149; Krzysztof Szczepanik, „Jurki”, w: *Szkice*

na rzucie prostokąta. Otrzymała dwuspadowy dach jako nakrycie, prostokątne wejście od frontu i pary ostrołukowych okien w elewacjach bocznych. Te ostatnie są jedynymi elementami odwołującymi się do stylu gotyckiego.

W lesie na terenie parafii Turów znajduje się przyciągająca wielu pielgrzymów neogotycka kaplica pw. św. Antoniego Padewskiego z 1908 roku¹⁸. Należy jej szukać tam, gdzie – jak głoszą dawne wierzenia – św. Antoni objawił się miejscowemu chłopu¹⁹. Jest murowaną z cegły i obustronnie otynkowaną niedużą budowlą na kamiennym fundamencie (fot. 4). Ma plan prostokąta z trójbocznie zamkniętą częścią ołtarzową. Do gotycyzujących elementów jej wystroju architektonicznego należy ostrołukowy portal, wieżyczkowe sterczynki flankujące trójkątny szczyt fasady, ostrołukowe okna z maswerkową stolarką, a także uskokowe skarpy na narożach i w osiach międzyokiennych budowli. Neogotycki jest też ołtarz w kaplicy.

KAPLICE CMENTARNE

W Kolechowicach – wiosce w pow. lubartowskim – znajduje się niewielka neogotycka cerkiew prawosławna pw. śś. Kosmy i Damiana²⁰ (fot. 5–6). Jest to dawna kaplica cmentarna, niegdyś filia tamtejszej cerkwi parafialnej, zburzonej w czasie akcji rewindykacyjnej w 1938 roku²¹. Wzniesiono ją w 1902 roku jako kaplicę grobową Zofii Dudzińskiej, żony proboszcza kolechowickiej parafii prawosławnej – ks. Antoniego Dudzińskiego, który samodzielnie, kosztem około 4 tysięcy rubli, sfinansował jej budowę²². Początkowo jej patronami byli śś. Antoni Pieczerski i Zofia, a poświęcenia

z dziejów Kąkolewnicy i okolic, red. Piotr Szkurlatowicz (Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych 2014), 242.

¹⁸ *Powiat radzyński*, oprac. Kolendo-Korczak i in., 197–198, il. 106–108, 497; Krzysztof Szczepanik, „Turów”, w: *Szkice z dziejów Kąkolewnicy i okolic*, red. Piotr Szkurlatowicz (Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych, 2014), 249–250; Dominika Leszczyńska, *Miejsca pamięci w powiecie radzyńskim* (Radzyń Podlaski: Powiat Radzyński, 2011), 228–229.

¹⁹ „Leśne Sanktuarium św. Antoniego”, Radzyńska Kraina Serdeczności, dostęp 10.10.2015, <https://www.krainaserdecznosci.pl/pl/page/lesne-sanktuarium>; Małgorzata Kołodziejczyk, „Zjawiskowe sanktuarium – zabytkowe kaplice w środku turowskiego lasu”, Słowo Podlasia 24.07.2022, dostęp 26.12.2025, <https://www.slowopodlasia.pl/artukul/18886,zjawiskowe-sanktuarium-zabytkowe-kaplice-w-srodku-turowskiego-lasu>.

²⁰ „Cerkiew Świętych Kosmy i Damiana w Kolechowicach”, Wikipedia, dostęp 5.12.2025, https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Awi%C4%99tych_Kosmy_i_Damiana_w_Kolechowicach.

²¹ Andrzej Szutowicz, „Pamięci zburzonej kolechowickiej cerkwi”, Nad Buhom i Narwoju, dostęp 5.12.2025, https://web.archive.org/web/20130501024027/http://www.nadbuhom.pl/art_1840.html.

²² Grzegorz J. Pelica, „Historia parafii w Kolechowicach”, Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, dostęp 5.12.2025, <https://lublin.cerkiew.pl/parafie/dekanat-lubelski/lublin-katedra-przemienienia-panskiego/histora-parafii-w-kolechowicach/>.

kaplicy pod tym wezwaniem dokonał biskup lubelski German. Od zniszczenia cerkwi w Kolechowicach była jedyną prawosławną świątynią we wsi. Jednak po roku 1945 jej działalność jako ośrodka duszpasterskiego prawie zamarła. W 1983 roku Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny ponownie otworzył parafię w Kolechowicach. W 1987 roku cerkiew wyremontowano i poświęcono, a w 1989 roku wpisano do rejestru zabytków²³. Obecnie z powodu braku we wsi wiernych prawosławnych nabożeństwa odbywają się w niej nieregularnie.

Kolechowicka cerkiew jest orientowaną, murowaną z cegły i obustronnie otynkowaną budowlą. Ma jednokondygnacyjną i trójdzielną bryłę złożoną z niewielkiej kwadratowej w planie kruchty z wejściem od frontu, prostokątnej nawy z dwoma oknami w każdym boku oraz również prostokątnego, choć nieznacznie od nawy węższego i niższego pomieszczenia ołtarzowego z pojedynczymi oknami w ścianach bocznych. Każdą z jej części osłaniają pobite blachą dwuspadowe dachy²⁴. Oświetleniu poddasza służą niewielkie ostrołukowe okienka umieszczone w szczytach nawy i części ołtarzowej. Elewację tylną zdobi ostrołukowa nisza z umieszczonym w jej polu dużym, kształtowanym w ceglach, prawosławnym krzyżem. Otwór wejściowy oraz okna zamknięte są ostrołukowo i umieszczone w płycinach zwieńczonych odcinkami ostrołukowych gzymsów. Oryginalnymi elementami zdobiącym z zewnątrz kaplicę są ćwierćkolumny wstawione w jej narożniki.

Na cmentarzu grzebalnym w Radzynie Podlaskim znajduje się neogotycka kaplica pw. św. Anny²⁵ (fot. 7). Wzniesiono ją w 1853 roku z przeznaczeniem na kaplicę grobową rodziny Korwin-Szłubowskich, właścicieli dóbr Radzyń²⁶. Obecnie pełni funkcję publicznej kaplicy cmentarnej. Frontem zwrócona jest na północ. Jest murowaną z cegły i obustronnie otynkowaną niewielką budowlą z podziemną kryptą. Jej bryłę tworzą trzy zróżnicowane wielkością składniki: jednoprzestrzenna nawa na rzucie prostokąta, nieco od niej węższe i niższe prezbiterium (prostokątne, ale o trójbocznym zamknięciu), a także jeszcze niższa kruchta poprzedzona wysokim schodami. Wnętrze jest jednoprzestrzenne, z ostrołukowo wykrojoną arkadą tęczy i dwiema parami ostrołukowych wnęk w bocznych

²³ *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, t. 22: *Województwo lubelskie*, red. Iwona Kochanowska (Warszawa: Ośrodek Dokumentacji Zabytków, 1995), 345.

²⁴ Pierwotnie świątynia miała jedną kopułę a jej dachy pokrywała dachówka; Pelica, „Historia parafii w Kolechowicach”.

²⁵ Jolanta Zawada, „Cmentarz parafialny w Radzynie Podlaskim”, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 9 (2011): 140–146; Tadeusz Semeniuk, *Kalendarium dziejów Parafii i Św. Trójcy w Radzynie Podlaskim oraz Dekanatu Radzyńskiego*, wyd. 2 (Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych, 2011), 326; *Powiat radzyński*, oprac. Kolendo-Korczak i in., 170–171, il. 190–193.

²⁶ Joanna Kowalik, *Dobra ziemskie Radzyń. Historia majątku od XVIII do XX wieku* (Lublin: Archiwum Państwowe w Lublinie, 2015), 63; *Radzyń Podlaski. Miasto i rezydencja*, red. Grażyna Michalska i Dominika Leszczyńska (Radzyń Podlaski: Powiat Radzyński, 2011), 88.

ścianach nawy. W kaplicy zastosowano kolebkowe sklepienie o ostrołukowym przekroju. Naroża części nawowej wzmocniono uskokowymi skarpami. Akcentami elewacji absydy prezbiterialnej są ostrołukowe wnęki arkadowe i żeliwne kolumnienki z kostkowymi kapitelami. Ostrołukowy wykrój mają też okna i wejście do kaplicy. Dachy mają blaszane pobicia, nad kruchtą i nawą są dwuspadowe, nad prezbiterium pięciopołaciowy. Upodobniona do słupowej kapliczki wieżyczka sygnaturki ma nietypowe usytuowanie, osadzona jest bowiem na wysokim wsporniku, który przytyka do wschodniej elewacji budowli. Jest ośmioboczna, osłonięta ostrosłupowym daszkiem z krzyżem w zwieńczeniu. Wspornik ma formę pseudoromańskiej kolumny osadzonej na profilowanej konsoli, którą dekoruje okrągły kartusz ze Ślepowronem – herbem Stanisława Szlubowskiego, fundatora kaplicy²⁷. Wewnątrz kaplicy umieszczone są pamiątkowe tablice wymienające pochowanych w jej krypcie zmarłych z rodziny Szlubowskich oraz innych osób²⁸.

Dominującym elementem cmentarza w Bychawce Pierwszej, wsi w pow. lubelskim, jest neogotycka kaplica grobowa²⁹. Ufundował ją w 1848 roku Juliusz hrabia Stadnicki, właściciel tamtejszych dóbr ziemskich, z przeznaczeniem na miejsce wiecznego spoczynku swej żony – Marii. W późniejszych latach stała się kaplicą grobową także innych członków rodziny Stadnickich³⁰.

Kaplicę zbudowano z kamienia wapiennego oraz cegły ceramicznej i otynkowano, pozostawiając jedynie wychodzącą na wschód fasadę oraz frontowe narożniki w czerwonej cegle. Jest niewielką prostopadłościenną budowlą z trójpółaciowym dachem pobitym blachą³¹. Ma jednoprzestrzenne wnętrze, kryptę grobową pod posadzką, wejście od frontu i pojedyncze okna w ścianach bocznych. Jej neogotycki charakter wyraża się ostrołukowymi wykrojami okien i wejścia oraz charakterystycznymi elementami

²⁷ Bogusław Niemirka, „Ród Korwin-Szłubowskich z Radzyna Podlaskiego”, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 4 (2006): 9–10.

²⁸ Zawada, „Cmentarz parafialny w Radzynie Podlaskim”, 140–146.

²⁹ Parafia Bychawka 1797–1912, 1923–1935, rep. 60 IV b 20, Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, k. 112, 155–157; Jacek Studziński, *Bychawka 22, gm. Bychawa. Cmentarz rzymsko-katolicki, Ewidencja cmentarza opracowana na zlecenie BDZ w Lublinie*, mps sygn. 2052 (WUOZ w Lublinie, 1988); Michał Trzewik, „Dokumentacja fotograficzna i opis wybranych nagrobków w zabytkowej części cmentarza w Bychawce”, w: *Stare cmentarze rzymskokatolickie w Bychawie i Bychawce*, red. Maria Dębowczyk (Bychawa: Bychawskie Towarzystwo Regionalne, 1999), 121–125.

³⁰ Kaplica została gruntownie wyremontowana w 2019 roku, dzięki czemu obecny stan jej zachowania jest bardzo dobry; Monika Konkolewska, *Program prac konserwatorskich we wnętrzu kaplicy grobowej hrabiów Stadnickich na cmentarzu parafialnym w Bychawce*, mps sygn. 30387 (WUOZ w Lublinie, 2019); Izabella Tarka, *Projekt budowlano-wykonawczy. Bychawka Druga. Kaplica grobowa Stadnickich, 1848 r. Gruntowne prace remontowo-konserwatorskie przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków zapobiegające zawaleniu i zniszczeniu oraz przywróceniu do życia*, 2019, mps sygn. 20703 (WUOZ w Lublinie, 2019).

³¹ Ma wysokość ok. 7,7 m i rzut prostokąta o wymiarach ok. 4,3 × 7,3 m; Tarka, *Projekt budowlano-wykonawczy*, 22.

fasady. Ta ostatnia – symetryczna i jednoosiowa – mieści ostrołukowy portal, drewniane drzwi o neogotyckiej stylizacji, niewielkie ostrołukowe okienko w szczycie, a ponadto kontrastującą z czerwinią ceglanej elewacji białotynkowaną dekorację tworzoną przez laskowania przechodzące w szczycie w ostrołukowe arkadki. Nad portalem umieszczono gzyms o formie nadwieszzonego łuku i wyrastającym z niego trójlistnym krzyżem, a powyżej – już w szczycie budowli – kamienny kartusz w kształcie tarczy sercowej. Na kartuszu, którego tarczę wieńczy hełm o trzech piórach wyryty jest napis: „Boże zbaw duszę MARYI STADNICKIEJ 1848 ROKU”.

Na cmentarzu w Gorzkowie-Osadzie, wsi w pow. krasnostawskim, znajduje się kaplica grobowa Skawińskich z 1850 roku³². Ufundował ją Klemens Skawiński, dziedzic Borowa i sędzia pokoju powiatu krasnostawskiego, z przeznaczeniem na miejsce spoczynku swej żony – Joanny z Boduszyńskich. W kolejnych latach w krypcie grobowej pod kaplicą spoczęli również inni członkowie rodziny Skawińskich, a w 1876 roku także jej fundator³³. W 2016 roku kaplica była remontowana³⁴, ale już w 2025 roku stan jej zachowania oceniano jako zły³⁵.

Kaplica Skawińskich jest niedużą kamienno-ceglaną budowlą z otynkowanymi elewacjami. Ma plan prostokąta, wejście w wychodzącej na południowy-wschód fasadzie oraz półkoliste okna w ścianach bocznych. Od tyłu przytyka do niej niższa i węższa prostopadłościenna przybudówka z wejściem do krypty. Obie części nakrywają dwuspadowe, pobite blachą dachy. O neogotyckim charakterze zabytku decyduje wyłącznie jej upodobniona do zameczku fasada. Ma ona trójosiową i dwukondygnacyjną kompozycję. W dole jej głównym elementem jest ostrołukowy portal z prostokątnym wejściem oraz dwie flankujące go uszate blendy okienne z ostrołukowymi przyczółkami. Akcentami wyższej, szczytowej partii fasady są trzy czworoboczne sterczyny osłonięte namiotowymi daszkami, łączące je ćwierćkoliste spływy, profilowany gzyms, krenelażowy fryz, a także prostokątne i rombówce płyciny.

³² Gorzków 1797–1912, 1923–1949, rep. 60 IV b 55, Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie; Bożena Stanek-Lebioda, *Kaplica grobowa Skawińskich w Gorzkowie-Osadzie* [tzw. karta biała] (Zamość: Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, 1987); Piotr Cichosz, „Cmentarz parafialny w Gorzkowie”, w: *610 lat miasta Gorzkowa*, red. Jacek Chachaj i Piotr Cichosz (Warszawa: Stowarzyszenie miłośników Ziemi Gorzkowskiej, 2015), 54–55.

³³ „W dniu 2 maja...”, *Gazeta Lubelska*, nr 51 (21.04 [3.05] 1876): 2.

³⁴ Kg, „Symbol Gorzkowa jak nowy”, *Nowy Tydzień (Powiat krasnostawski)* 21.11.2016, dostęp 10.12.2025, https://www.nowytydzien.pl/symbol-gorzkowa-nowy/#google_vignette.

³⁵ Kg, „Zabytkowa kaplica znów grozi zawaleniem”, *Nowy Tydzień (Powiat krasnostawski)* 9.04.2025, dostęp 10.12.2025, <https://www.nowytydzien.pl/zabytkowa-kaplica-znow-grozi-zawaleniem>.

KAPLICZKI PRZYDROŻNE

Charakterystycznym elementem polskiego krajobrazu, zwłaszcza wiejskiego, są kapliczki przydrożne. Zwykle stawiano je przy drodze przebiegającej przez wieś, niekiedy również na prywatnych posesjach, gdzie o wiele trudniej je dostrzec. Aktualne poszukiwania pozwoliły ujawnić istnienie trzynastu, nie zauważonych wcześniej kapliczek o cechach architektury neogotyckiej. Reprezentują dwie formy. Pierwsza to „święte domki” – niewielkie budyneczki z małym ołtarzykiem we wnętrzu³⁶. Drugi typ to kapliczki słupowe z wnęką na figurę kultową w ich górnej części.

W Rzeczycy Ziemiańskiej – wsi w pow. krańickim – znajduje się kapliczka domkowa, którą pod koniec XIX wieku wystawiła na swej prywatnej posesji rodzina Gładkowskich³⁷. Zbudowana jest z nieotynkowanej cegły, ma prostopadłościenną bryłę na rzucie kwadratu, ostrołukowe otwory okien i wejścia oraz uskokowe skarpy opinające elewacje. W jej formie widać chęć nawiązania do stylu gotyckiego i zarazem do jakiejś średniowiecznej budowli obronnej. Skojarzenie to narzuca przede wszystkim schodkowy szczyt fasady oraz pseudomachikułowe zwieńczenie elewacji z ostrołukowymi arkadami wspartymi na uskokowo profilowanych kroksztynach.

We wsi Potok-Stany w pow. janowskim wzniesiono w 1905 roku dzięki inicjatywie jej mieszkańców murowaną domkową kapliczkę³⁸. Usytuowano ją przy źródłach Stanianki – niewielkiej rzeczki przepływającej przez wieś, z intencją by dzięki Bożej opiece nie zanikła w niej woda³⁹. I tak się stało, bo tuż po jej poświęceniu źródła się ożywiły. Kapliczka ma plan kwadratu, prostokątne wejście z ostrołukowym przeszkleniem, ostrołukowe okna w elewacjach bocznych oraz ujęty z czterech stron trójkątnymi szczytami smukły dach namiotowy z krzyżem w szczycie.

Trzy kapliczki o cechach neogotyku odnaleźć można w wioskach z gminy Jastków. Pierwsza z nich znajduje się w Sieprawicach. Jest murowaną i otynkowaną domkową kapliczką na rzucie prostokąta (fot. 8). Ma prostopadłościenną bryłę, dwuspadowy dach,

³⁶ „Świętymi domkami” nazywał je Wiktor Zin – *Opowieści o polskich kapliczkach* (Kraków: Wydawnictwo WZ-Film, 2004), 52 – popularyzator wiedzy o polskim dziedzictwie narodowym, popularny dzięki cyklicznemu programowi telewizyjnemu „Piórkiem i węglem”.

³⁷ Piotr Kulesza, Magdalena Lubiarz i Małgorzata Żak-Kulesza, „Kulturowe, historyczne i religijne znaczenie kapliczek i krzyży przydrożnych w gminie Trzydnik Duży”, *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne* 108 (2017): 128–129, il. 3.

³⁸ Józef Łukasiewicz, *Drogowskazy wiary. Krzyże i kapliczki Ziemi Janowskiej* (Zamość: „Atut” Biuro Promocji, 2011), 53.

³⁹ We wsi znajduje się okresowo zanikające źródło uznane za stanowisko przyrody nieożywionej; „Strategia rozwoju Gminy Potok Wielki na lata 2008–2015”, Urząd Gminy Potok Wielki, dostęp 3.12.2025, https://ugpotokwielki.bip.lubelskie.pl/upload/pliki/STRATEGIA_ROZWOJU_GMINY_POTOK_WIELKI.pdf.

ostrołukowe wejście w ścianie frontowej, pojedyncze ostrołukowe okna w ścianach bocznych oraz opięte pilastrami naroża. Ponad wejściem umieszczony jest kształtowany w tynku ostrołuk z krzyżem w szczycie, a powyżej niego data „1917”. Drugą z kapliczek usytuowano na krańcu Moszenek, przy drodze do Sługocina (fot. 9). Jest to kapliczka słupowa, zbudowana z czerwonej cegły i osłonięta dwuspadowym daszkiem. Ma rzut kwadratu i bryłę złożoną z wysokiego prostopadłościennego cokołu oraz nieco płytszej części górnej z ostrołukową niszą z figurą Matki Boskiej Niepokalanej oraz dwoma flankującymi ją kolumnienkami, wspierającymi okap daszku kapliczki. Nisza oraz kolumnienki są otynkowane i pomalowane na biało. Taka jest też płycina we frontowej ścianie cokołu, na której wyryto napis: „Królowo Korony Polskiej módl się za nami. Fundator Wł. Szymański. 1951 r.” Trzecią kapliczkę – również słupową – wystawili w 1958 roku mieszkańcy Ługowa, poświęcając ją czci Matki Boskiej z Lourdes. Stoi przy drodze do Garbowa. Jest murowana i otynkowana, nakryta dwuspadowym daszkiem. Ma plan kwadratu, wysoki cokół i wieżyczkową część górną z ostrołukowymi prześwitami.

W nadbużańskiej Woli Uhruskiej znajduje się nieduża (4,7 m²) domkowa kapliczka o sześciobocznej bryle i oryginalnym krążynowym dachu o ostrołukowym profilu⁴⁰. Wzniesiono ją w 1928 roku z przeznaczeniem na miejsce modlitwy dla pracowników Huty Szklanej Robotniczej „Nadbużanka”⁴¹. Zbudowana z czerwonej cegły i otynkowana tylko od frontu i wewnątrz kapliczka ma dach pobity blachą. Jej plan tworzony jest przez prostokątną część frontową i dodaną do niej od wschodu trójboczną absydę. Pierwotnie kapliczka pozbawiona była drzwi i otwierała się na zewnątrz ostrołukowym otworem, który wypełniał niemalże całą płaszczyznę jej frontu. Istniejące dziś dwuskrzydłowe drzwi z ostrołukowymi świetlikami oraz nadświetlem z rombowa dekoracją dodano jej po kilku latach użytkowania. W położonej tuż pod Kraśnikiem wsi Lasy, przy ul. Wrzosowej, znajduje się murowana z cegły i otynkowana neogotycka domkowa kapliczka z 1946 roku. Ma ona sześcioboczną bryłę, namiotowy dach pokryty blachą, ostrołukowe wejście od frontu oraz takiego samego kształtu okna w ścianach bocznych i blendy w pozostałych bokach. Nad wejściem umieszczona jest data jej budowy.

Kilka bardzo do siebie podobnych kapliczek słupowych o cechach neogotyku można znaleźć w miejscowościach z gminy Czemierniki. Dwie spośród nich znajdują się we wsi Stoczek, a pojedyncze w Czemiernikach, Stójce, Wygnanowie (fot. 10) i Lichtach. Wszystkie pochodzą z drugiej połowy lat 50. XX wieku i zostały wzniesione z inicjatywy

⁴⁰ Fotografię kapliczki można zobaczyć w internecie pod adresem: wolauhruska.pl/zabytki/, dostęp 12.01.2025.

⁴¹ Dorota Łubkowska, „Nadbużańska kapliczka hutników”, w: *Gmina Wola Uhruska na tle Euroregionu Bug. Język i kultura*, red. Feliks Czyżewski (Wola Uhruska: Urząd Gminy Wola Uhruska, 2003), 61–70; Andrzej Wawryniuk, *Gmina Wola Uhruska powiat włodawski. Historia, geografia, gospodarka, polityka* (Chełm: PUHP Multiprof Krzysztof Kowalczyk, 2012), 243.

prywatnych fundatorów – mieszkańców wymienionych powyżej miejscowości⁴². Są murowane, otynkowane i zwieńczone ostrosłupowymi hełmami z blaszanym pokryciem. Mają plan kwadratu i dwie kondygnacje: dolną tworzoną przez wysoki cokół z płycinami oraz wyższą – wieżyczkową – z ostrołukowymi przeżroczami i figurą Matki Boskiej Niepokalanej we wnętrzu. Niemalże identyczne formy kapliczek oraz zbliżony czas ich budowy wskazują na jakiś miejscowy warsztat murarski jako ich wykonawcę.

Wiktor Zin w *Opowieściach o polskich kapliczkach* pisał:

Wydawać by się mogło, że czas krzyży, kapliczek skończył się, że są relikdami przebrzmiałej i zamierzchłej obyczajowości, że z dnia na dzień jest ich mniej, bo murszeją i próchnieją. Otóż tak nie jest. W dobie laserów i podróży międzyplanetarnych, dalej wznosimy kapliczki...⁴³

I tak jest rzeczywiście. Poświadcza to choćby przypominająca niewielki kościółek domkowa kapliczka o cechach neogotyku ze wsi Łączki-Pawłówek. Stoi ona przy szosie z Borzechowa do Bełżyc i już z daleka przyciąga wzrok kontrastem czerwonych elewacji z cegły klinkierowej i zdobiących je białotynkowanych blend, a zawłaszcza kompozycją fasady mieszczącą ostrołukowe wejście, wzmocnionej narożnymi skarpami i podzielonej lizenami przechodzącymi powyżej krawędzi dachu w wieżyczkowe sterczyny z dwuspadowymi daszkami. Tablica erekcyjna umieszczona przy wejściu do kapliczki informuje, że wzniosła ją w 1992 roku Leokadia Gardyś na miejscu kapliczki z 1950 roku, ufundowanej przez jej rodziców – Stefanię i Mieczysława Skibów.

OBIEKTY ŚWIECKIE

Obiekty świeckie nie uwzględnione podczas dawniejszych badań nad neogotykiem Lubelszczyzny to brama-wieża ciśnień w Dominowie oraz gmach obecnego Urzędu Miejskiego w Kurowie.

⁴² Pierwszą kapliczkę w Stoczku – usytuowaną w pd.-zach. części wsi, na rozstaju dróg – ufundowało w 1955 roku małżeństwo Władysława i Agnieszki Abramków. Drugą wystawił w 1956 roku Ludwik Mazurek. Kapliczka w Stójce powstała w 1958 roku z inicjatywy M. i W. Fraczków. Kapliczka w Czemiernikach została wystawiona w roku 1955 przez Tadeusza i Stanisławę Bylickich na ich prywatnej posesji przy ul. Kockiej 46. Kapliczka w Wygnanowie opatrzona jest datą 1955 r. Prawdopodobnie w podobnym czasie wzniesiono również kapliczkę w Lichtach. Zob. *Powiat radzyński*, oprac. Kolendo-Korczak i in., 57, 181–182, 234, fig. 1176, 1177; *Ekorozwój gminy Czemierniki*, red. Stefan Kozłowski (Czemierniki: Zakład Poligraficzny Awa-Druk, 2003), 256–257, fot. 12 i 14.

⁴³ Zin, *Opowieści o polskich kapliczkach*, 7.

Oryginalna brama-wieża ciśnień z podlubelskiego Dominowa jest pozostałością po XIX-wiecznym zespole dworsko-parkowym⁴⁴. Wzniesiono ją około 1885 roku z inicjatywy Marii i Jana Strojnowskich – ówczesnych właścicieli tamtejszych dóbr – jako czworoboczną, trójkondygnacyjną budowlę z czerwonej cegły. Ma ona prostokątne oraz okrągłe otwory wejściowe i okienne, narożne filary przechodzące w górze w sterczyny, a także schodkowe szczyty w każdej ze ścian. O neogotyckim charakterze zabytku decyduje ramowa dekoracja elewacji zewnętrznych, tworzona przez kontrastujące z ich czerwienią kształtowane w cemencie białe lizeny, ostrołuki i koła.

Gmach z Kurowa – jednopiętrowy budynek w eklektyczno-neogotyckim stylu – wzniesiono około 1912 roku z przeznaczeniem na magistrat i sąd⁴⁵ (fot. 11). Formy neogotyckie charakteryzują jedynie stanowiący część jego fasady ryzalit boczny z głównym wejściem do budynku. Ma on ramową dekorację tworzoną przez kształtowane w tynku i pomalowane na białło elementy, silnie kontrastujące z płaszczyzną pozostałej części czerwono-ceglanej elewacji. Ryzalit ujęty jest po bokach lizenami, a od góry zamknięty trójkątnym szczytem z wieżyczkami i pseudomachikułowym fryzem. Wejście do budynku jest prostokątne, ale ujęte w portal z krenelażowym zwieńczeniem i sugerującą tympanon ostrołukową blendą. Elementem zdobiącym górną część elewacji ryzalitu jest duża ostrołukowa rama, pośrodku której umieszczono prostokątne okno w szerokiej opasce. Całość przypomina jakąś średniowieczną budowlę obronną.

*

Aktualne badania powiększyły listę neogotyckich budowli Lubelszczyzny o 25 obiektów. Spośród nich tylko kościoły w Stoczku Łukowskim i Woli Osowińskiej są przykładami większych realizacji architektonicznych, gotycyzowanymi z zewnątrz i wewnątrz, a ponadto odwołującymi się do średniowiecznych struktur budowlanych. Gotyckość pozostałych budowli ogranicza się do ich kostiumu zewnętrznego, a ponadto w większości przypadków wyraża się stosowaniem bardzo wąskiego repertuaru form. Można się zastanawiać, dlaczego fundatorzy decydowali się na wybór stylu neogotyckiego dla obiektów wykazanych w tym artykule. W przypadku katolickiej architektury sakralnej

⁴⁴ Mieczysław Kseniak, *Opracowane ewidencyjne pozostałości parku dworskiego w Dominowie*, mps sygn. 1677 (WUOZ w Lublinie, 1976); Beata Kaczorowska, *Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska. Brama wjazdowa- Dominów, woj. Lubelskie*, mps sygn. 2681 (WUOZ w Lublinie, 1988); Sławomir Podłuski, *Budynek bramy wjazdowej w Dominowie*, mps sygn. 2680 (WUOZ w Lublinie, styczeń 1989); Anna Iwanek, *Projekt adaptacji obiektu zabytkowego. Brama wjazdowa na teren zespołu dworsko-parkowego w Dominowie*, mps sygn. 16402 (WUOZ w Lublinie, 2003); *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, t. 2, 81.

⁴⁵ Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska, *Studium historyczno-urbanistyczne Kurowa, woj. lubelskie*, mps sygn. 2166 (WUOZ w Lublinie, 1983), 60; *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, t. 2, 65.

alians z gotykiem, normatywnie traktowanym jako wzór sztuki chrześcijańskiej, wydaje się oczywisty. Jednak posłużenie się jego elementami w prawosławnej kaplicy w Kolechowicach można uznać za osobliwość, a w przypadku Lubelszczyzny za odosobniony wyjątek⁴⁶. Gotycyzm takiej budowli jak brama-wieża ciśnień z Dominowa powodowany był z pewnością przekonaniem, że formy tego stylu są właściwe dla wyrażenia obronności rezydencji i jej niedostępności dla postronnych. Być może podobne znaczenia łączono z gmachem z Kurowa – siedzibą państwowego urzędu i sądu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA NIEDRUKOWANE

Akta o cerkwi w Śniatyczu, 1918–1938. Rep. 61 XII 7. Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie.
Akta kościoła parafialnego w Blinowie, 1828–1909, 1923–1939. Rep. 60 IV b 10. Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie.
Gorzków 1797–1912, 1923–1949. Rep. 60 IV b 55. Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie.
Parafia Bychawka 1797–1912, 1923–1935. Rep. 60 IV b 20. Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Łępkowski, Józef. *Bolesław Podczaszyński (Wspomnienie pośmiertne)*. Kraków: nakładem i czciami drukarni „Czasu”, 1876.
Sobieszczański, Franciszek Maksymilian. „Bolesław Podczaszyński”. *Tygodnik Ilustrowany*, nr 47 (18.11.1876): 321–322, 347–349.
„W dniu 2 maja...”. *Gazeta Lubelska*, nr 51 (21.04 [3.05] 1876): 2.

OPRACOWANIA

Brykowski, Ryszard. *Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Rzeczypospolitej*. Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, 1995.
„Cerkiew Świętych Kosmy i Damiana w Kolechowicach”. Wikipedia. Dostęp 5.12.2025. https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Awi%C4%99tych_Kosmy_i_Damiana_w_Kolechowicach.
Cichosz, Piotr. „Cmentarz parafialny w Gorzkowie”. W: *610 lat miasta Gorzkowa*, red. Jacek Chachaj i Piotr Cichosz, 54–55. Warszawa: Stowarzyszenie miłośników Ziemi Gorzowskiej, 2015.

⁴⁶ Związki z gotykiem nie były typowe dla świątyń prawosławnych, ale się zdarzały. Przykładów można szukać na polsko-ruskim pograniczu w latach XV–XVI wieku (zob. Jerzy Uścińowicz, „Gotyckie prawosławie – fenomen idei architektury pogranicza Wschodu i Zachodu”, *Latopisy Akademii Suprańskiej* 15 (2024): 69–83). Znanie są także przykłady neogotyckich cerkwi wznoszonych w XVIII i XIX wieku na terenie Rosji (zob. Aleksandra Guziewa, „7 prawosławnych cerkwi w stylu neogotyki” [7 православных церквей в стиле неоготики], *Okno v Rossii*, dostęp 10.01.2026, <https://ru.gw2ru.com/watch/4764-goticheskie-pravoslavnye-cerkvi>).

- Czepas, Piotr. „Dzieje działalności przemysłowej w Stoczku Łukowskim i okolicach”. *Zeszyty Wiejskie*, z. 22 (2016): 471–489. <https://doi.org/10.18778/1506-6541.22.35>.
- Drozd, Henryk. *Z Drozdem i Zbirkiem przez Łuków i okolice. Mały przewodnik*. Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej „Unitas”, 2020.
- Ekorozwój gminy Czemierniki*. Red. Stefan Kozłowski. Czemierniki: Zakład Poligraficzny Awa-Druk, 2003.
- Filipczyk, Józef. *Uroczystości patriotyczno-religijne i rocznicowe w Stoczku Łukowskim w XX wieku*. Stoczek Łukowski: Towarzystwo Przyjaciół Stoczka Łukowskiego, 1998.
- Górac, Jan. *Dawne cerkwie drewniane w województwie zamojskim*. Zamość: Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, 1984.
- Guziewa, Aleksandra. „7 prawosławnych cerkwi w stylu neogotyki” [7 православных церквей в стиле неоготики]. *Okno v Rossiiu*. Dostęp 10.01.2026. <https://ru.gw2ru.com/watch/4764-goticheskie-pravoslavnye-cerkvi>.
- „Historia”. Parafia Stoczek Łukowski. Dostęp 25.10.2025. <https://parafiaStoczekLukowski.pl/historia>.
- „In memoriam. Pamięci Architektów Polskich. Arch. Włodzimierz Zygmunt Zmysłowski”. Izba Architektów RP. Dostęp 5.10.2025. https://www.archimemory.pl/pokaz/wlodzimierz_zmyslowski,20070.
- Iwanek, Anna. *Projekt adaptacji obiektu zabytkowego. Brama wjazdowa na teren zespołu dworsko-parkowego w Dominowie*. Mps sygn. 16402. WUOZ w Lublinie, 2003.
- Jaroszewski, Tadeusz Stefan. *O siedzibach neogotyckich w Polsce*. Warszawa: PWN, 1981.
- Kaczorowska, Beata. *Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska. Brama wjazdowa- Dominów, woj. Lubelskie*. Mps sygn. 2681. WUOZ w Lublinie, 1988.
- Katalog duchowieństwa i parafii diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*. Red. ks. Mieczysław Głowacki. Siedlce: Kuria Diecezjalna w Siedlcach, 1985.
- kg. „Symbol Gorzkowa jak nowy”. *Nowy Tydzień (Powiat krasnostawski)* 21.11.2016. Dostęp 10.12.2025. https://www.nowytydzien.pl/symbol-gorzkowa-nowy/#google_vignette.
- kg. „Zabytkowa kaplica znów grozi zawaleniem”. *Nowy Tydzień (Powiat krasnostawski)* 9.04.1925. Dostęp 10.12.2025. <https://www.nowytydzien.pl/zabytkowa-kaplica-znow-grozi-zawaleniem>.
- Kołodziejczyk, Małgorzata. „Zjawiskowe sanktuarium – zabytkowe kaplice w środku turowskiego lasu”. *Słowo Podlasia* 24.07.2022. Dostęp 26.12.2025. <https://www.slowopodlasia.pl/artukul/18886,zjawiskowe-sanktuarium-zabytkowe-kaplice-w-srodku-turowskiego-lasu>.
- Konkolewska, Monika. *Program prac konserwatorskich we wnętrzu kaplicy grobowej hrabiów Stadnickich na cmentarzu parafialnym w Bychawce*. Mps sygn. 30387. WUOZ w Lublinie, 2019.
- Kowalik, Joanna. *Dobra ziemskie Radzyń. Historia majątku od XVIII do XX wieku*. Lublin: Archiwum Państwowe w Lublinie, 2015.
- Koźuch, Krystyna. *...bo tu mój dom. Wola Osowińska dawniej i dziś*. Wola Osowińska: Towarzystwo Regionalne im. Wacława Tuwalskiego, 2001.
- Krasny, Piotr. *Architektura cerkiewna na ziemiach Ruskich Rzeczypospolitej 1596–1914*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 2003.
- Kseniak, Mieczysław. *Opracowane ewidencyjne pozostałości parku dworskiego w Dominowie*. Mps sygn. 1677. WUOZ w Lublinie, 1976.
- Kulesza, Piotr, Magdalena Lubiarska i Małgorzata Żak-Kulesza. „Kulturowe, historyczne i religijne znaczenie kapliczek i krzyży przydrożnych w gminie Trzydnik Duży”. *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne* 108 (2017): 123–151. <https://doi.org/10.31743/abmk.12172>.
- „Leśne Sanktuarium św. Antoniego”. *Radzyńska Kraina Serdeczności*. Dostęp 10.10.2015. <https://www.krainaserdecznosci.pl/pl/page/lesne-sanktuarium>.

- Leszczyńska, Dominika. *Miejsca pamięci w powiecie radzyńskim*. Radzyń Podlaski: Powiat Radzyński, 2011.
- Łubkowska, Dorota. „Nadbużańska kapliczka hutników”. W: *Gmina Wola Uhruska na tle Euroregionu Bug. Język i kultura*, red. Feliks Czyżewski, 61–70. Wola Uhruska: Urząd Gminy Wola Uhruska, 2003.
- Łukasiewicz, Józef. *Drogowskazy wiary. Krzyże i kapliczki Ziemi Janowskiej*. Zamość: „Atut” Biuro Promocji, 2011.
- Majdowski, Andrzej. „Stan badań nad twórczością Józefa Dziekońskiego w zakresie architektury sakralnej. W 150-lecie urodzin architekta”. *Ochrona Zabytków* 47, nr 3–4 (1994): 250–266.
- Mazurek, Remigiusz. *Kościół św. Jana w Blinowie (gm. Szastarka). Inwentaryzacja architektoniczna budynku kościoła i dzwonnicy*. Mps sygn. 13309. WUOZ w Lublinie, czerwiec 2000.
- Nasiadka, Marek. *Powiat kraśnicki. Leksykon krajoznawczy*. Kraśnik: Wydawnictwo MAD Graf, 2010.
- Niedźwiedź, Józef. *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*. Zamość: Kresy, 2003.
- Niemirka, Bogusław. „Ród Korwin-Szłubowskich z Radzynia Podlaskiego”. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 4 (2006): 7–12.
- Orłowski, Paweł. „Zarys dziejów parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Woli Osowińskiej”. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 15 (2017): 211–220.
- Pelica, Grzegorz Jacek. „Historia parafii w Kolechowicach”. Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska. Dostęp 5.12.2025. <https://lublin.cerkiew.pl/parafie/dekanat-lubelski/lublin-katedra-przemienienia-panskiego/histora-parafii-w-kolechowicach/>.
- Podłuski, Sławomir. *Budynek bramy wjazdowej w Dominowie*. Mps sygn. 2680. WUOZ w Lublinie, styczeń 1989.
- Powiat radzyński*. Oprac. Katarzyna Kolendo-Korczak, Anna Oleńska i Marcin Zgliński. Seria: Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 8, z. 16. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2019.
- „Prośba mieszkańców skierowana od Księdza Biskupa na sprawię założenia parafii w Woli Osowińskiej”. Facebook. GOKiS Borki. Dostęp 30.11.2025. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1207348327863630&set=pcb.1207348487863614>.
- Radzyń Podlaski. Miasto i rezydencja*. Red. Grażyna Michalska i Dominika Leszczyńska. Radzyń Podlaski: Powiat Radzyński, 2011.
- Semeniuk, Tadeusz. *Kalendarium dziejów Parafii i Św. Trójcy w Radzynie Podlaskim oraz Dekanatu Radzyńskiego*. Wyd. 2. Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych, 2011.
- Stanek-Lebioda, Bożena. *Kaplica grobowa Skawińskich w Gorzkowie-Osadzie* [tzw. karta biała]. Zamość: Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, 1987.
- „Strategia rozwoju Gminy Potok Wielki na lata 2008–2015”. Urząd Gminy Potok Wielki. Dostęp 3.12.2025. https://ugpotokwielki.bip.lubelskie.pl/upload/pliki/STRATEGIA_ROZWOJU_GMINY_POTOK_WIELKI.pdf.
- Studziński, Jacek. *Bychawka 22, gm. Bychawa. Cmentarz rzymsko-katolicki, Ewidencja cmentarza opracowana na zlecenie BDZ w Lublinie*. Mps sygn. 2052. WUOZ w Lublinie, 1988.
- Szczepanik, Krzysztof. „Jurki”. W: *Szkice z dziejów Kąkolewnicy i okolic*, red. Piotr Szkurlatowicz, 240–243. Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych, 2014.
- Szczepanik, Krzysztof. „Turów”. W: *Szkice z dziejów Kąkolewnicy i okolic*, red. Piotr Szkurlatowicz, 245–254. Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych, 2014.
- Szkurlatowicz, Piotr. „Zarys dziejów parafii”. W: *Szkice z dziejów Kąkolewnicy i okolic*, red. Piotr Szkurlatowicz, 146–160. Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych, 2014.

- Szutowicz, Andrzej. „Pamięci zburzonej kolechowickiej cerkwi”. Nad Buhom i Narwoju. Dostęp 5.12.2025. https://web.archive.org/web/20130501024027/http://www.nadbuhom.pl/art_1840.html.
- Szykuła, Agnieszka. „Zespół cerkiewny w Śniatyczach koło Zamościa”. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 4 (2006): 225–239.
- Tarka, Izabella. *Projekt budowlano-wykonawczy. Bychawka Druga. Kaplica grobowa Stadnickich, 1848 r. Gruntowne prace remontowo-konserwatorskie przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków zapobiegające zawaleniu i zniszczeniu oraz przywróceniu do życia*. Mps sygn. 20703. WUOZ w Lublinie, 2019.
- Teodorowicz-Czerepińska, Jadwiga. *Studium historyczno-urbanistyczne Kurowa, woj. lubelskie*. Mps sygn. 2166. WUOZ w Lublinie, 1983.
- Tomaszów Lubelski i okolice*. Oprac. Ryszard Brykowski. Seria: Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 8, z. 17. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1982.
- Trzewik, Michał. „Dokumentacja fotograficzna i opis wybranych nagrobków w zabytkowej części cmentarza w Bychawce”. W: *Stare cmentarze rzymskokatolickie w Bychawie i Bychawce*, red. Maria Dębowczyk, 121–125. Bychawa: Bychawskie Towarzystwo Regionalne, 1999.
- Uścińowicz, Jerzy. „Gotyckie prawosławie – fenomen idei architektury pogranicza Wschodu i Zachodu”. *Latopisy Akademii Supraskiej* 15 (2024): 69–83.
- Wawryniuk, Andrzej. *Gmina Wola Uhruska powiat włodawski. Historia, geografia, gospodarka, polityka*. Chełm: PUHP Multiprof Krzysztof Kowalczyk, 2012.
- Wolski, Zenon. *Łuków i Ziemia Łukowska. Kalendarium 1233–1994*. Łuków: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, 1996.
- Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*. T. 22: *Województwo lubelskie*. Red. Iwona Kochanowska. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji Zabytków, 1995.
- Zahajkiewicz, Marek T. *Diecezja lubelska. Informator historyczny i administracyjny*. Lublin: Wydawnictwo Kurii Biskupiej, 1985.
- Zawada, Jolanta. „Cmentarz parafialny w Radzynie Podlaskim”. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 9 (2011): 135–158.
- Zin, Wiktor. *Opowieści o polskich kapliczkach*. Kraków: Wydawnictwo WZ-Film, 2004.
- Żywicki, Jerzy. *Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie*. Lublin: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, 1998.

FOTOGRAFIE

Fot. 1. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Woli Osowińskiej, 1930.

Dział Zbiorów Specjalnych WBP im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, sygn.599/I.

<https://bc.wbp.lublin.pl/publication/1438>

Fot. 2. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Woli Osowińskiej. Widok od pd.-zach.

Fot. Andrzej Cebulak, 2025

Fot. 3. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Woli Osowińskiej. Widok od pd.-wsch.

Fot. Jerzy Żywicki, 2025

Fot. 4. Kaplica św. Antoniego Padewskiego w Turowie. Fot. Józef Karłowicz, ok. 1930.
Dział Zbiorów Specjalnych WBP im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, sygn. 607/I.
<https://bc.wbp.lublin.pl/publication/1429>

Fot. 5. Dawna kaplica cmentarna, a obecnie cerkiew prawosławna pw. Świętych Kosmy i Damiana w Kolechowicach. Widok od. pd.-zach. Fot. Jerzy Żywicki, 2025

Fot. 6. Dawna kaplica cmentarna, a obecnie cerkiew prawosławna pw. świętych Kosmy i Damiana w Kolechowicach. Widok od pd.-wsch. Fot. Jerzy Żywicki, 2025

Fot. 7. Kaplica cmentarna Szlubowskich w Radzynie Podlaskim. Fot. Tomasz Młynarczyk, 2025

Fot. 8. Kapliczka przydrożna w Sieprawicach. Fot. Andrzej Cebulak, 2025

Fot. 9. Kapliczka przydrożna w Moszenkach. Fot. Jerzy Żywicki, 2025

Fot. 10. Kapliczka przydrożna w Wygnanowie. Fot. Andrzej Cebulak, 2025

Fot. 11. Budynek Urzędu Miejskiego w Kurowie. Fot. Jerzy Żywicki, 2025